

ŽIJÍCÍ AUTENTICKÁ HUDBA

Balász Radványi

Problematika životnosti hudebního folkloru patří v současnosti k aktuálním tématům také v Maďarsku. Rád bych začal svůj příspěvek příkladem ze skupiny Kaláka, jejímž jsem členem. Dále se zaměřím na lidovou hudbu a skončím u world music.

Kaláka v době svých začátků prezentovala vlastní úpravy lidových písní a také jsme zhudebňovali poezii inspirovanou lidovou tvorbou. Hudební doprovod zajišťovala kytara, zobcová flétna, violoncello, klarinet a buben. Maďarský rozhlas tehdy pořádal speciální setkání s lidovou hudbou. V první polovině pořadu se představily známé soubory, sóloví muzikanti, citerové soubory, potom přišli na řadu ti začínající – mezi nimiž jsme byli i my – kteří dávali lidovým písničkám trochu jinou podobu. Protože jsme vyrostli v městě, měli jsme školní hudební vzdělání a do všeho jsme se vrhali s mladistvým elánem, používali jsme zvláštní modulace a harmonie. Občas jsme k novým písničkám přidávali další nástroje – citeru, mandolínu, Panovu flétnu, kravský zvonec, hrkačku a bukač. Na nové nástroje jsme se naučili hrát poměrně rychle, protože většina z nás už uměla hrát na dechové či strunné nástroje. Takže jsme vlastně jen rozšířili své znalosti a nemuseli jsme začínat úplně od začátku. Vznikla jakási transformace: lidová hudba zapsaná v notách a ve sbírkách vykročila hledat si místo v klubech mládeže a na jevištích.

V krátké době jsme byli zvaní na zahraniční festivaly. Také jsme nahráli řadu skladeb pro Československý rozhlas. Na festivalech se spolu potkávali nejen muzikanti, ale i různé hudební styly a vznikala zajímavá přátelství. V šatnách a na chodbách jsme si navzájem půjčovali hudební nástroje a zkoušeli jiné styly. Tak se například stalo, že si maďarský houslista zahrál velice dobře s irskou skupinou, a irský

bubínek naopak obohatil maďarské rytmy. Došlo také ke speciálnímu „souborji“ mezi citerou, kytarou a mandolínou.

Musím přiznat, že se naše hudba spontánně změnila. Už jsme jí nemohli říkat lidová hudba. Chilský soubor Quilapayun, náš tehdejší vzor, své přepracované verze lidových písní už také nazýval jinak – *nueva canción* (nová píseň). Lidová hudba byla vystavena mnoha vlivům a přijímala do sebe hudební styly jako blues či jazz a prvky vážné hudby. Teprve později se objevilo označení world music. World music vznikla díky otevřenosti muzikantů. Dá se říci, že každá skupina má svůj vlastní styl, a v tom tkví krása tohoto fenoménu.

Když se dnes dívám na krátké období historie naší kultury, musím říci, že jsme se dostali do doby, v níž se zapomnělo zpívat, dokonce jsme zapomněli, co to vůbec znamená zpívat. Většina studentů si protíví studium intonace, hudební teorii i výuku na nástroj. Ubývá hodin zpěvu a základních škol s rozšířenou hudební výchovou. Vyšší vzdělání zdůrazňuje především teorii, a odborníci tak ztrácejí kontakt s se svými hudebními kořeny.

V tomto ohledu jsem já sám měl štěstí. Stejně jako ostatní členové Kaláky jsem chodil do základní školy s rozšířenou hudební výchovou. Každý den jsme měli hodinu zpěvu, každý týden sborový zpěv se studenty z vyšších ročníků. Povinně jsme se také učili lidové tance. V devíti či deseti letech jsme si vybrali hudební nástroj a postupně jsme se zapojili do činnosti školního symfonického orchestru. Naši základní školu založil Zoltán Kodály.¹ Pravidelně ji každý rok navštěvoval, dokonce sem zval i světoznámé osobnosti, které zrovna koncertovaly v Maďarsku, např. Pabla Casalse či Yehudi Menuhina. Díky Kodályově metodě, kterou jsme se učili, jsme se seznámili s pentatonickou hudbou zapsanou nejen v Maďarsku, ale také u Marijců a Čavašů na území dnešní Ruské federace. Kodály nám umožnil dostat se k nejryzejším zdrojům. Hudební znalosti žáků postavil na základech studia čtení z not, dvojhlasu a trojhlasu a hudební talent rozvíjel prostřednictvím lidové hudby i klasických skladeb.

Domnívám se, že je velice problematické vybrat si pro svou profesní kariéru hudbu (např. s ohledem na prestiž hudebního povolání). Volba povolání je osudovou záležitostí a odehrává se v raném věku. Profese hudebníka vyžaduje celoživotní vzdělávání a zdokonalování a to prostě mladé lidi nepřitahuje. Dávají přednost sportovní či obchodní kariéře. Přesto jsme už na střední škole chtěli založit hudební skupinu, a tak nakonec vznikla v roce 1969 Kaláka. Naše první vlastní skladby byly mladistvé, nekompromisní, syrové a průkopnické.

A které hudební nástroje maďarské lidové hudby ožily a potkáváme je i v v oblasti world music? Chtěl bych (bez nároků na úplnost) představit především ty, které využíváme v našich skladbách: *tárogató* (původně válečná píšťala podobná hoboji, jejíž dnešní podoba připomíná klarinet), *koboz* (či moldavská loutna – drnkací nástroj ze 14. století, vzhledem k ohnutému krku se podobá loutně), *kontra* (viola, která obstarává harmonický doprovod melodie), *zobcová flétna* (vyskytuje se i pod názvem fujara či pastýřská píšťala), *dudy* (dechový nástroj asijského původu, skládá se z píšťaly, do které se fouká, ze vzduchové trubice a z měchu), *niněra* (čili organistrum, jeden z nejrozšířenějších instrumentů středověku, pomocí otáčecího válečku se rozeznívá struna, pomocí klapek se tvoří melodie), *gardon* (3 – 4 strunný bicí nástroj podobný violoncellu původem z Transylvánie; boucháním dřevěnou paličkou do strun doprovází rytmicky hru houslí).

Podle mého názoru je velice důležité držet se lidové hudby. Pokud se teoretické principy interpretace (pravidla jevištního projevu) aplikují na tradiční lidovou hudbu, je výsledkem další přeměna. Syntéza těchto prvků pak tvoří zralou world music. Je jasné, že k dosažení nového hudebního stylu nestačí, aby muzikanti jednoduše použili v zavedeném hudebním stylu nové nástroje. Spíše se musí naučit hudební řemeslo, což znamená, že musí mít znalosti, smysl pro zodpovědnost, jistou pečlivost a úctu k hudebnímu materiálu. Hudebníci by měli čistě zahrát původní téma; takto potom může world music přiblížit lidovou hudbu současným posluchačům.

Podobná transformace proběhla i v jiných uměleckých oborech s lidovými kořeny. Jednoduchá vypalovaná keramika získala uměleckou hodnotu. Prastaré lidové motivy malované na keramice, např. strom života, jsou v současné době velice oblíbené. Podobné symboly jsou známé po celém světě. Nebudou také grafity nejnovější formou pravěkých kreseb? Lidové hry z 19. století pak po transformaci mohou být prezentovány v nové formě na jakémkoli *festivalu world theatre* – „světového divadla“.

Ale zpátky k hudbě: za výborný příklad předávání tradiční irské hudby z jedné generace na další považuji soubor Dubliners. Výborné příklady transformace do world music zahrnuje taneční show Riverdance či úpravy irské hudby pro elektronické nástroje (např. syntezátory či elektrické kytary), dále CD *Deep Forest* nebo představení souborů jako Muzsikás či Ghymes ad.

Svědky podobných hudebních transformací jsme byli samozřejmě i dříve – např. díky Mikisi Theodorakisovi už svět nějakou dobu zná řecké sirtaki. Mohl bych jmenovat i neevropské příklady: spirituály v podání černošské skupiny Golden Gate, např. *Sometimes I Feel Like a Motherless Child*, americkou lidovou baladu *House of the Rising Sun* nebo melodii andských indiánů *El Condor Pasa*. Další příklady z Evropy zahrnují jihošpanělský tanec tarantella, kterému se dostalo uznání v koncertní podobě díky Mendelssonovi, Chopinovi, Lisztovi a Čajkovskému. Ravi Shankar seznámil svět s indickou hudbou prostřednictvím své hry na sitár. Tento vliv byl cítit v hudbě Beatles a George Harrison nazval Shankara kmotrem world music.

Říci, že world music byla „vynalezena“ je snad méně přesné, než říci, že byl pojmenován nový oblíbený autentický hudební styl. Dílo však nemá sloužit jen autorovi. Existence skladby je žádoucí jen v tom případě, že vyjadřuje něco naprosto nového, a pak je i žádoucí, aby skladbu mohla poznat široká veřejnost. Domnívám se, že termín world music je vhodný tehdy, když existuje možnost, že se píseň prastarého původu stane světoznámou. Stejně tak jako se historická budova může

stát součástí světového dědictví – např. hrad ve Vísegrádu – tak se i world music může stát součástí duševního světového dědictví.

Skupina Kaláka se často zúčastňuje nejen festivalů world music, ale i podobně široce zaměřených přehlídek, jako např. je Roskilde v Dánsku nebo Sziget Fesztivál (Ostrovní festival) v Budapešti. V naší práci stále využíváme prvky lidové hudby. Přepracováváme i lidové tance: svatební tance, tance svobodných mláďenců a verbuňky. Hrajeme je s doprovodem flétny, mandolíny, moldavské loutny, citory, kontrabasů, kytary a rytmických nástrojů. Na festivalech *poetry and music* (poezie a hudby) v Nizozemsku, Německu a Finsku rádi poslouchají naše zhudebněné úpravy klasické a současné literatury a světové poezie. V těchto případech používáme i další nástroje posbírané v různých částech světa, jako např. Panovu flétnu, charango, cuatro, ukulele, kantele a kalimbu.

Uvedl bych jeden příklad, který dokazuje, že zařazení Kaláky do world music a *poetry and music* je opodstatněné. Naše CD *Smí se sem s Betlémem?* a divadelní hra k němu vytvořená ožívují lidový zvyk – adventní obchůzku mladých lidí, kteří hrají a zpívají, obcházejí domy a hlásají radostnou zprávu o narození Ježíše. V úvodu díla jsou zahrnuty úpravy písní z lidových obyčejů, které sesbíral Zoltán Kodály v roce 1916. Poté následují španělské, české a švédské vánoční písně, samozřejmě nezapomínáme ani na světoznámou *Stille Nacht (Tichá noc)* původem z Rakouska. Pokračujeme námi zhudebněnými básněmi maďarských a cizích autorů s vánoční tematikou a na závěr se vracíme ke stejné melodii z Kodályových sbírek, která byla i na začátku. Zjistili jsme, že naše práce pomáhá nejen oživovat tento lidový zvyk, ale také jej udržuje. Snažíme se zprostředkovávat kulturu, zároveň však i hudební znalosti. Museli jsme si osvojit formální jazyk, mohu však i tvrdit, že tímto se stal náš hudební mateřský jazyk vícejazyčným prostředkem. Hráli jsme také před čínským a japonským publikem. Do programu jsme zařadili také několik jejich tradičních melodií hraných na naše nástroje a v našich úpravách. Věřte nebo ne, měli jsme velký úspěch se čtyřmi slokami jedné japonské rybářské písně, kterou jsme přednesli v našem

přepřeracování s dokonalou výslovností. Návštěvníci koncertu nám pak řekli: „*Vy jste jediní Japonci, kteří znají všechny čtyři sloky této písně!*“

Lidové písně jsou tu už po staletí, za jejich přežití nyní bojuje nový hudební fenomén. Cítíme povinnost tomu napomáhat a snažíme se, aby nás přijali lidé v koncertních sálích, na jevištích a na festivalech – ne až někdy, dodatečně, ale hned teď, v přítomnosti.

Poznámky:

1. Zoltán Kodály (1882-1967) – maďarský skladatel, folklorista a pedagog. Značnou část svého folklorního výzkumu dělal ve spolupráci s dalším maďarským skladatelem a folkloristou Bélou Bartókem.